

УДК 372.882.09
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-21

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Дятленко Т.І., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

У статті порушено актуальну проблему сучасної школи, а саме розкрито роль аналізу й інтерпретаційної діяльності в системі роботи над текстом художнього твору під час текстуального вивчення його в школі на уроці. Обґрунтовано суть і особливості організації та проведення етапів аналізу й інтерпретації тексту твору, а також на конкретному прикладі показано реалізацію інтерпретаційної діяльності на уроці літератури. Автор доводить, що лише пильна увага вчителя до ретельно продуманого аналізу і найбільш повної наукової інтерпретації поступово забезпечить формування літературної компетентності учнів, що є важливим складником літературної освіти.

Ключові слова: *аналіз, аналітичні уміння, інтерпретація, інтерпретаційна діяльність, літературна компетентність, літературна освіта.*

В статье поднимается актуальная проблема современной школы, а именно раскрывается роль анализа и интерпретационной деятельности в системе работы над текстом художественного произведения во время текстуального изучения его в школе на уроке, обоснованы суть и особенности организации и проведения этапов анализа и интерпретации текста произведения, а также на конкретном примере показана реализация интерпретационной деятельности на уроке литературы. Автор доказывает, что только внимательный и тщательно продуманный анализ, наиболее полная научная интерпретация постепенно обеспечат формирование литературной компетентности учащихся, что является важной составляющей литературного образования.

Ключевые слова: *анализ, аналитические умения, интерпретация, интерпретационная деятельность, литературная компетентность, литературное образование.*

Diatlenko T.I. ANALYSIS OF ARTISTIC WORK AND INTERPRETATION ACTIVITIES IN LITERATURE LESSONS AS AN IMPORTANT COMPLEX OF LITERARY EDUCATION

The article raises the actual problem of a modern school, namely, discovers the role of analysis and interpretation activity in the system of working on the text of artistic work during the textual learning of it in school at the lesson. The article also substantiates the essence and features of the organization and making different stages of analysis and interpretation of the text, as well as a concrete example illustrates the realization of interpretative activities at the lesson of Ukrainian literature. The author analyzes works of scientists who study the outlined problem and prove that only a meticulous attention of the teacher to carefully thought-out analysis and the most complete scientific interpretation will ensure the formation of the literary competence of students, which is an important component of literary education in general.

The study of a literary work is a unity of analysis and synthesis. Ways and methods of holistic analysis could be different – consistent, or peculiar, or problem-thematic, or compositional, or linguistic, etc. It is advisable to dwell only on the aspects that best reflect the ideological and artistic content of the work, skills of the author, problems, and so on.

The trajectory of the analysis of the artistic work is projected by the teacher so that the student-reader has something to discover for himself. The most common method of analysis is formulation of problem questions and tasks for establishing causal relationships, as well as the emotional-value assessment of described images and events in the author's work.

During the analysis understanding goes from the whole to parts, during the interpretation it goes from parts to the whole. The essence of the interpretation can be expressed through the formula "Interpretation is your own understanding", the keyword of this expression is "your".

Key words: *analysis, analytical skills, interpretation, interpretive activity, literary competence, literary education.*

Постановка проблеми. В умовах імплементації Концепції «Нова українська школа» особливі вимоги висуваються до уроку літератури, оскільки урок літератури для кожної дитини – це не лише знайомство з новими художніми творами, незвіданими світа-

ми, відкриття нової дійсності, спілкування з талановитим автором, а й спосіб доторкнутися до високого мистецтва, можливість поділитися думками і враженнями на цікаві й актуальні теми, вирішувати життєво важливі для школярів певного віку проблеми. Щоби

кожна нова зустріч надовго залишалася в пам'яті і продовжувала хвилювати дитину, стимулювала до роздумів, учителю важливо створити такі умови, за яких учень-читач захоче досліджувати художній твір, творити, висувати нові ідеї, стане цікавим співбесідником, відчуватиме значущість і важливість запропонованих ним відкриттів. Доцільно враховувати, що сучасний підліток здатен вільно висловлювати свої думки, готовий досліджувати текст художнього твору, оскільки саме в цей період пробуджується прагнення зрозуміти все навколо, бажання дискутувати і полемізувати, з'являються запитання, які породжуються необхідністю осягнути суть речей, понять, проблем, стосунків тощо. Усе це актуалізує проблему співвідношення аналізу й інтерпретації художнього твору як важливих видів діяльності на уроці літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, окреслену проблему активно розробляють літературознавці, шкільне ж літературознавство до цього часу досліджувало її лише дотично. Хоча Г. Токмань, В. Шуляр, А. Ситченко, С. Жила, Ю. Бондаренко, Н. Гоголь наголошують на тому, що шкільне літературознавство повинно відповідати рівню розвитку вітчизняного літературознавства взагалі. Нині бракує методичних праць, які б окреслили як саму дефініцію, так і прийоми роботи над текстом твору, які будуть найбільш ефективними для формування інтерпретаційної діяльності учнів на уроці літератури.

Постановка мети. Мета статті – розкрити роль інтерпретації в системі роботи над текстом художнього твору під час текстуального вивчення його в школі на уроці, продемонструвати суть, особливості організації та проведення етапів аналізу й інтерпретації тексту твору, а також на конкретному прикладі показати організацію інтерпретаційної діяльності на уроці літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засвоєння тексту художнього твору починається на етапі читання, тобто первинного сприймання. Цей етап ще називають етапом самопізнання, оскільки він супроводжується першими емоціями, переживаннями, запитаннями. Ці запитання дуже важливі, адже саме вони часто й стають основою діалогу між автором і читачем, орієнтирами на шляху осмислення авторської позиції у творі, суті ідейно-художнього задуму.

Поглиблення перших вражень логічно відбувається на етапі аналізу тексту художнього твору. Аналіз – уявна операція над твором, яка передбачає поділ його на частини (складники змісту і форми), виокремлення складників для розгляду,

дослідження їхніх особливостей, визначення їхнього місця й функціональної ролі в загальній системі твору, встановлення взаємодії з іншими складниками [1, с. 272].

У працях сучасних літературознавців і методистів, зокрема В. Марка, В. Пахаренка, М. Наєнка, М. Кудрявцева, В. Агеєвої, Т. Гундорової, Я. Поліщука, А. Ситченка, Ю. Бондаренка, Г. Токмань, С. Жили та ін., представлено різні підходи до аналізу художнього твору відповідно до його родово-жанрової приналежності. Необхідно знайти такі прийоми і шляхи аналізу, які розкривали би не лише зв'язок між частинами і цілим, але й цілісність як основну категорію єдності і внутрішньої завершеності твору.

Художнє ціле, як відомо, складається із багатьох, тісно пов'язаних між собою елементів. Усі значущі елементи твору не можуть розглядатися як попередньо відомі аспекти: кожен із них набуває смислової визначеності і художньої значущості лише в процесі розгортання цілісного художнього світу як один із засобів його творення. Аналіз художнього твору в єдності змісту і форми повинен бути цілісним. Кожен ключовий елемент, який обирає вчитель для детального тлумачення, необхідно розглядати як певний момент становлення і розгортання художнього цілого, як вираження внутрішньої єдності дійсності, думок і слів, їх естетично значущої організації. Кожен елемент художнього твору важливий і незамінний, оскільки в ньому втілюється життява єдність цілого, і втілюється кожен раз по-особливому, індивідуально.

Дослідження літературного твору – це єдність аналізу й синтезу. Шляхи і способи цілісного аналізу можуть бути різними: це і послідовний аналіз, який передбачає розгляд тексту твору слідом за автором, а отже, і відповідно до розгортання читацького сприйняття; пообразний аналіз, домінантою якого є образна система твору; проблемно-тематичний аналіз, під час якого досліджують шляхи вирішення проблем, порушених автором у творі; композиційний, який розглядає особливості побудови твору; мовностильовий, що акцентує увагу на особливостях мови автора та мови персонажів, а також індивідуальному авторському стилі та манері письма тощо. Завдання цілісного аналізу виражається в об'єктивному відображенні художнього розвитку.

Художнє ціле, як уже зазначалося, складається з багатьох, пов'язаних між собою компонентів. Під час аналізу тексту художнього твору, як наголошують методисти М. Рибникова, Є. Пасічник, Н. Волошина, А. Ситченко, Н. Гоголь та ін., не варто кожного разу піддавати детальному розбору всі елементи художнього твору. Доцільно

зупинитися лише на тих аспектах, які якнайкраще відображають ідейно-художній зміст твору, майстерність автора, проблематику тощо. Вибір ключового епізоду для аналізу, дослідження проблеми чи авторської позиції, тобто вирішення питання, на чому зосередити увагу під час вивчення того чи іншого твору, залежить насамперед від художніх особливостей самого твору, рівня загальної і літературної підготовленості учнів, від літературних інтересів та уподобань учнів і, звичайно, від мети, яку ставить перед собою й учнями вчитель.

Шкільний аналіз тексту художнього твору суттєво відрізняється від літературознавчого. Якщо брати аналіз на уроці основної школи і старшої, то вони теж докорінно різні. За принципом лінійності ми починаємо від простого до складного, тобто із п'ятого класу використовуємо окремі елементи аналізу і поступово ускладнюємо, щоб десь із дев'ятого виконувати аналіз різними шляхами і методами. На початкових етапах формування аналітичних умінь в основному ми організуємо спостереження і роздуми читача над тим, як розвиває свою думку автор від першого до останнього слова. Основна мета такої роботи – зрозуміти головну авторську ідею, побачити й усвідомити, як вона втілюється в художньому творі певного жанру. Молодші підлітки ознайомлюються з різними творами, розширюються свій читацький світогляд та інтереси, опановують мову художніх творів не лише різних авторів, а й різних за родово-жанровою приналежністю і проблемно-тематичним багатством, а також під керівництвом учителя засвоюють необхідний літературознавчий матеріал, який надалі стане основою літературної компетентності старшокласників.

Траєкторія аналізу художнього твору проектується учителем так, щоб учню-читачу було що відкривати для себе. В іншому разі діалог про смисловий зміст твору не зацікавить школяра, а сама аналітична діяльність буде млявою й одноманітною. Учителю необхідно так організувати роботу на етапі аналізу, щоби вона сприяла і стимулювала учнів самостійно робити відкриття і висновки.

Найбільш поширений прийом аналізу – постановка проблемних запитань і завдань на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, а також емоційно-ціннісна оцінка описаних у творі автором образів і подій. Запитання допомагають учням з'ясувати вузлові епізоди твору, осмислити їх у контексті ідейно-художнього авторського задуму, установити причинно-наслідкові зв'язки, виокремити авторську позицію, а також сформулювати власне ставлення до прочитаного. Під час пошуку відповідей на постав-

лені запитання в кожного учня з'являється особистісне уявлення про ідейно-художній зміст твору. Цими уявленнями школяр обмінюється з іншими учнями-читачами, стаючи водночас учасником колективного обговорення чи діалогу. Те, що не було помічено і виокремлено під час першого читання твору, за результатами таких бесід переростає у відкриття нових смислів. Завдяки колективному зусиллю всіх учнів-читачів, кожен з яких висловлював свої погляди і позиції, висував нові версії і гіпотези, художній твір стає кожному близьким, зрозумілим, цікавим і значущим.

Наступний етап роботи над текстом художнього твору є своєрідним поєднанням перших уявлень учнів про авторський задум із результатами аналізу, тобто інтерпретація. Абсолютною домінантою інтерпретації тексту художнього твору є тлумачення художнього змісту твору. Під час аналізу розуміння йде від цілого до частин, під час інтерпретації – від частин до цілого.

Інтерпретація (від лат. *interpretatio* – «тлумачення, роз'яснення») – дослідницька діяльність, пов'язана із тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення із цілістю вищого порядку. Смисловий зміст досліджуваного літературного явища в інтерпретації виявляється через відповідний контекст на тлі сукупностей вищого порядку. Предметом інтерпретації можуть бути: 1) будь-які елементи літературного твору (фрагменти, сцени, мотиви, персонажі, алегорії, символи, тропи і навіть окремі речення та слова), співвіднесені з відповідним контекстом твору або позатекстовою ситуацією; 2) літературний твір як цілісність, коли у творі і поза ним відшуковується те завуальоване, приховане, що з'єднує всі компоненти в одне ціле, робить твір неповторним; 3) літературна цілісність вищого порядку, ніж літературний твір, наприклад, творчість письменника, літературна школа, літературний напрям, літературний період [1, с. 316].

Інтерпретація – 1. Роз'яснення, тлумачення, розкриття змісту чого-небудь. 2. мист. Пояснення художнього твору з метою розуміння його змісту та ідейно-художньої концепції [2, с. 266].

Р. Барт трактує це поняття як введення «своєї ситуації в здійснюваний акт читання; ситуації, коли читач, підкорюючись сюжету твору, уписує своє прочитання в простір, створюючи твір із його власним контекстом» [4, с. 42]. Процитуємо окремі визначення окресленого поняття: «Створення нового художнього твору на основі поглибленого сприймання відповідно до вікових і інтелектуальних можливостей суб'єкта» [3, с. 316].

Аналіз наукових джерел дозволив нам зробити висновок щодо тлумачення окресленого поняття: інтерпретація – це створення читачем власного трактування художнього твору (в усній чи письмовій формі), в основу якого покладено індивідуальні особливості сприймання, мислення, уяви і розуміння поетики художнього тексту.

Інтерпретація має свою специфіку, оскільки є категорією суто мистецькою. За допомогою інтерпретації відбувається суб'єктивне пізнання об'єктивного світу. Наукова інтерпретація художнього твору виникає під час непрофесійного читання й опирається на нього. В інших літературознавчих ситуаціях діяльність непрофесіонала неприйнятна. Імпульсом для тлумачення тексту твору як читача й інтерпретатора водночас часто стає питання: «Що ж хотів сказати письменник своїм твором?». Загальне враження від прочитаного часто є основою тлумачення художнього твору. Не кожен твір пробуджує бажання думати, говорити про нього як у дослідника, так і у непрофесійного читача. Лише той твір, який зацікавив, спричинив емоційний відгук читача, породжує тлумачення. Тому найчастіше як професійна, так і непрофесійна інтерпретація – це намагання передати своїми словами безпосередні враження й емоції, які виникли під час читання художнього твору. І читач, і непрофесійний критик визнають суб'єктивізм інтерпретації, її неповноту і полемічність.

У царині літературознавства інтерпретація виконує особливу роль, оскільки вона пов'язує науку із природним сприйманням художнього твору і прирівнює мислення звичайної людини і спеціаліста з літератури, тобто підносить читацьку реакцію на твір мистецтва до рівня науки. Якщо ж не враховувати сприймання літератури непрофесійними читачами, то наука ризикує перетворитися на абстракцію. Усе це доводить необхідність і актуальність інтерпретації як виду читацької діяльності.

Специфічні завдання інтерпретаційної діяльності впливають із суті самого поняття. Спочатку текст твору піддають інтерпретації, щоби якомога правильніше і повноцінніше зрозуміти й осмислити його смисл, ідейно-художній зміст, який у нього вкладено автором. Суть інтерпретації можна виразити через формулу «інтерпретація – це своє розуміння», ключове слово цього виразу «своє». «Своє» – означає «пережите особисто» [1, с. 125].

Намагаючись осмислити й об'єктивно сприйняти текст художнього твору, читач прагне зрозуміти автора, а точніше, ідейно-художній задум, реалізований митцем у конкретному творі. «Процес осмислення видається як чуттєвість, співпереживанням

думкам, почуттям, намірам іншої людини-автора. Автор цікавить читача не як біографічна особистість, а як якась ціленаправлена енергія, яка переплавила індивідуальний соціальний досвід у твір мистецтва» [5, с. 67].

Під час інтерпретації тексту художнього твору читач постійно перебуває в поліні власних суджень, осмислень. Розуміння художнього твору інтерпретатором концентрується лише навколо сюжету і фабули. Читач наслідує персонажі, їхні вчинки, установлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, описаними в тексті твору. Наступним етапом осмислення тексту твору є сприймання, під час якого читач починає розуміти мотиви поведінки персонажів, їхній внутрішній світ. Завершальним етапом розуміння тексту художнього твору є досягнення авторського світогляду, входження у світ авторських цінностей. Читач починає дивитися на створений митцем художній світ із позицій самого письменника.

Під час шкільного уроку ті чи інші аналітичні вправи, які зазвичай відтворюють деякою мірою процес сприйняття самого твору, готують підґрунтя для інтерпретації, забезпечують її можливість. І лише на заключному етапі вивчення твору завдання, які націлюють учнів на аналіз, набувають інтерпретаційного змісту.

Покажемо приклад роботи над поезією В. Симоненка «Лебеді материнства» у 7 класі.

Робота із заголовком. Як ви зрозуміли назву поезії? Прокоментуйте.

Виразне читання поезії. Бесіда на сприймання ліричного твору.

– Скажіть, який настрій викликав у вас цей вірш? Чи сподобався він вам, чим?

Елементи аналізу ліричного твору.

– Про який вибір ідеться в поезії?

– В якій формі побудований вірш?

– До якої лірики його можна віднести?

– Визначте жанр поезії, доведіть свою думку.

– В яку дорогу має вирушити син, коли виросте?

– Від чого застерігає мати свою дитину?

– Як би ви охарактеризували ліричного героя твору?

– Сформулюйте тему вірша.

– На скільки умовних частин ви б поділили вірш? Обґрунтуйте.

– Прочитайте першу частину, визначте провідний мотив.

– За допомогою яких художніх засобів автор змальовує чарівну казку щасливого дитинства?

– Які образи малює ваша уява, коли ви читаєте чи чуєте використані автором художні засоби? Які емоції вони передають і пробуджують у вашій душі?

– Прочитайте другу частину. За допомогою яких художніх засобів автор передає мрії матері про майбутнє дитини?

– Чи змінилися образи і ваші відчуття після уважного прочитання другої частини вірша? Прокоментуйте і покажіть на прикладах із твору.

– Прочитайте третю частину, визначте провідний мотив. Які художні засоби використано в третій частині?

– Які символічні образи використовує автор? Що ми називаємо символом?

– Як же відтворює майстер слова силу материнської любові? Чи насправді материнська пісня є початком великих доріг?

– У народі говорять: «Нема у світі правди – тільки рідна мати»; «Найдорожча пісня – з якою мати колисала». Чи погоджуєтеся ви із запропонованими твердженнями після прочитання поезії.

– Укладіть у зошитах словничок образів-символів.

– Тож, якою є ідея вірша?

Проблемне запитання. Чому ж письменник дав саме таку назву поезії? Чому, наприклад, не «Лебеді батьківства»? Ще раз зверніть увагу на епіграф до уроку: «Великі дороги у світ широкий завжди починаються від материнської пісні, співаної над колискою <...>» (В. Симоненко). Чи погоджуєтеся ви з автором цих слів? Обґрунтуйте свою думку.

Підсумкове слово вчителя. Поезія щира, задушевна, мелодійна, недаремно вона покладена на музику, і відображає глибокі патріотичні почуття, в яких любов до матері й до Батьківщини зливаються в одне ціле. Прослухайте аудіозапис пісні «Лебеді материнства». Які почуття у вас викликала пісня? Чому ж вірш набув такої популярності, а окремі вирази з нього стали крилатими?

Таким чином організована робота на уроці демонструє можливість поетапно від шкільного аналізу твору перейти до інтерпретації. Необхідно, на наш погляд, зазначити, що в теорії інтерпретації існують певні проблеми, які породжують дискусії, зокрема, чи існує адекватна інтерпретація взагалі, оскільки за допомогою нехудожніх засобів ми намагаємося виразити художній зміст твору; скільки інтерпретацій того самого художнього твору може існувати, від чого це залежить тощо. Єдиної думки щодо цього не існує.

На наш погляд, найбільш оригінальні інтерпретації виникають тоді, коли читач глибоко осмислив художній твір. Інтерпретація в найпростішому значенні – це тлумачення змісту твору, водночас смисловий потенціал прочитаного невичерпний. Цікаво спостерігати, які запитання виникають

в учнів на етапі першого читання твору, як вони відповідають на запитання вчителя на етапі аналізу і, насамкінець, як вони тлумачать основний зміст твору на завершальному інтерпретаційному етапі. Ми не помічали ідентичності у відповідях учнів, навпаки, чим досконаліше і детальніше учні заглиблювалися в підтекст твору і його окремі деталі, тим яскравішими й оригінальнішими були результати діяльності.

Якщо говорити про творчий рівень, то інтерпретаційну діяльність можна представити такими видами, як інтонування вірша (виразне читання, яке демонструє особисте ставлення читача до озвученого); усний виступ перед аудиторією за прочитаним твором (відгук, повідомлення, доповідь, зв'язне висловлювання щодо своєї позиції чи групи, якщо попередньо застосовувалася групова робота); читання твору за ролями, під музику; усне малювання; інсценування твору; ілюстрування; створення буктрейлерів, інтелектуальних карт, асоціативних куцців тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Специфічною особливістю інтерпретації художнього тексту є відкритість, що відображає як невичерпність смислового багатства твору, так і того, що будь-який текст потребує творчого прочитання і доповнення з боку читача. Зауважимо, що не всі інтерпретації рівноцінні. Найбільш вдалою, на наш погляд, вона буде за умови грамотно організованого і проведеного аналізу художнього твору на уроці під керівництвом учителя, коли всі види діяльності як за змістом, так і процесуально матимуть причинно-наслідкові зв'язки.

Дуже важливо, щоби учні не лише усвідомили ідейно-художній зміст твору, але й опанували порядок розумових операцій, який виконали під час аналізу. Пильна увага вчителя до ретельно продуманого аналізу і найбільш повної наукової інтерпретації поступово забезпечить формування літературної компетентності учнів, що є важливим складником літературної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марко В. Аналіз художнього твору: навч. посібник. Київ : Академвидав. 2013. 280 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів / Л. Нечволод. Харків, 2011. 768 с.
4. Барт. Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. 2 изд., доп. Москва, 1994. 158 с.
5. Есин А. Интерпретация литературного произведения как теоретическая проблема. *Проблемы интерпретации художественных произведений* : Межвузовский сборник научных трудов. Москва : МГПИ, 1985. 344 с.